

Claudia S. Popescu, Laurențiu Nistorescu

Însemnare despre armistițiul de Paști de la Tomis

În primăvara anului 600, peste orașul Tomis, metropola provinciei romane Scitia Minor, s-a abătut foametea chiar pragul sfințelor sărbători ale Învierii¹. Cauza era una lumească: cea mai importantă cetate portuară din Pontul Stâng, care începuse deja să poarte supranumele Constantia, era asediată de avari. Aceștia își instalaseră corturile în jurul orașului încă din toamna anului 599, înainte ca tomitanii să apuce să-și strângă întreaga recoltă. Aprovizionarea pe mare fusese, la rândul ei, stânjenită și de vremea rea de peste iarnă, și de vasele cu care se înzestraseră avarii, dar și de lipsa de elan a funcționarilor de la curtea imperială de a veni în ajutorul celei mai apropiate provincii de graniță. Acest episod, care este istorisit în celebra *Istorie Bizantină* a lui Teofilact Simocata², a atras arareori atenția cercetătorilor, puținele referințe care i-au fost acordate vizând mai ales caracterul insolit al întâmplării – în vreme ce semnificațiile și realitățile profunde pe care acest gest într-adevăr excepțional le reflectă au rămas aproape cu totul neinvestigate³. În opinia noastră, acest episod, precum și contextul mai larg căruia îi aparține, anume războiul romano-slavo-avar din anii 582-602, este de natură să ne ofere o imagine mai clară a complexului de evenimente, motivații și implicații care au desăvârșit, la cumpăna dintre secolele VI și VII, prima decuplare a blocului romanității dunărene de centrul imperial configurat în jurul Noii Rome. Acest proces s-a declanșat (poate este util să facem aceste precizări, întrucât nici semnificația evenimentelor de la începutul secolului VI nu a atras mai multă atenție în istoriografia noastră) în deceniul al doilea al secolului, odată cu insurecția condusă de generalul Vitalian din Zaldapa, pe atunci comandant al milițiilor provinciei Tracia. Insurecția nu constituia o simplă rebeliune militară, fapt dovedit de puternicele conexiuni pe care mișcarea, dar și Vitalian însuși, le avea cu influența și inovativa grupare teologică a călugărilor scito-dobrogeni. În plus, procesul avea fundamente profunde, recunoscutibile în tendințele centrifuge pe care blocul romanității dunărene (la a cărei individualizare contribuiau major atât unitatea de substrat traco-geto-dacic, cât și determinismele socio-geografice și economice) le manifestase atât în timpul dinastiei Severilor⁴ și în epoca anarhiei militare⁵, cât și în contextele create de regimul hunocratic și, mai apoi, de formațiunile tardeno-dacice⁶. Insurecția lui Vitalian s-a încheiat, se știe, cu cooptarea generalului străromân la conducerea imperiului, ca secretar al împăratului Iustin⁷, iar epoca de restaurație patronată de nepotul acestuia, împăratul Iustinian, a estompat, pentru încă două

¹ Comunicare din cadrul programului de studii CSDR Lucus „Coordonate străromâne”

² Simocata VII, 13, 1-7

³ Episodul nu este nici măcar amintit în capitolul dedicat interferenței avarilor timpurii cu istoria daco-romanilor (Stanciu 2010, pg. 849-859)

⁴ Ascensiunea lui Septimius Sever, fondatorul primei dinastii imperiale romane originară din afara Italiei, s-a bazat într-o covârșitoare măsură pe complexul militar-economic format în jurul limesului dunărean, care a fost și principalul beneficiar al epocii severiene.

⁵ Amplitutinea proceselor separatiste patronate de guvernatorii militari Ingenuus, Regalianus și, parțial, Aureolus, nu a fost depășită, al scara Imperiului Roman din secolul III, decât de secesionismul Siriei sub Zenobia și de cel al așa-numitului „Imperiu Galic”.

⁶ Avem în vedere, prin această etichetă, formațiunile politico-militare create pe teritoriul vechii Dacia Magna, în ajunul și după prăbușirea unității de comandă a conglomeratului etno-politic ajuns sub hegemonia hunilor în epoca Rua-Atilla – cele mai reprezentative fiind Gothia și Gepidia.

⁷ În anul 520, Vitalian va fi desemnat consul, pentru a fi asasinat mai târziu, împreună cu consilierii săi Paulus și Celerinus, în urma unor intrigi de palat.

generații, tendințele centrifuge din provinciile dunărene. Însă cauzele și motivațiile acestor tendințe n-au dispărut⁸, ele urmând să răbufnească din nou, cu putere, în contextul creat de războaiele romano-avaro-slave, sub forma insurecției lui Focas din anul 602.

Episodul armistițiului de Paște de la Tomis⁹ reflectă tocmai acel moment de acumulare a tensiunilor din ajunul insurecției lui Focas, numeroase personaje implicate într-o formă sau alta (și de o parte sau alta) în mișcarea lui Focas făcându-și simțită prezența și viitoarea aliniere politică în contextul legat de asediul cetății dobrogene. Să trecem în revistă faptele, urmând relatarea lui Teophilact Simocata, deloc amabilă față de adversarii împăratului Mauricius¹⁰, fie ei avari sau romanici. În luna mai a anului 596, după ce s-a menținut într-o neutralitate formală¹¹ față de confruntările trupelor imperiale cu grupările sclavine (numite consecvent, poate ar trebui să acordăm mai multă atenție acestui detaliu, „oaste getică”), khaganul avar Baian rupe tratatul de pace cu Constantinopolul și invadează Dalmația și provinciile sud-dunărene. Contraatacul imperial din toamna aceluiași an este urmat în primăvara următoare de noi ofensive avarie, soldate cu dezorganizarea teritoriilor Daciei aureliene, distrugerea sistemului de fortificații de pe limesul dunărean, devastarea principalelor orașe și strămutarea unei părți a populației la nordul fluviului¹². În toamna anului 599, khaganul Baian declanșează o nouă ofensivă, țintind de această dată Moesia și Tracia, pentru a-și grupa apoi forțele în asediul capitalei Scitiei Minor, orașul Tomis¹³. Instituit înainte de recoltă, asediul a blocat între zidurile cetății nu doar populația tomitană, ci și un contingent important al trupelor imperiale, suprapopularea contribuind la epuizarea proviziilor chiar în Postul Mare. Aici intervine gestul neașteptat făcut de khaganul Baian, care propune trupelor din cetate un armistițiu de cinci zile și, pe deasupra, trimite celor asediați numeroase care cu provizii, solicitând în schimb (și primind) mirodenii indiene¹⁴. Fapt și mai demn de atenție, pe durata armistițiului, combatanții din cele două corpuri de oaste formal inamice s-au putut vizita unii pe alții în corturi, fraternizării punându-i-se capăt prin ordinele lui Baian și Priscus abia în a șasea zi¹⁵. Chiar și după acest moment, între comandantul general Priscus și khaganul Baian continuă să aibă loc schimburi de informații¹⁶. Generalul Comentiolus, secundantul (dar și supervizorul) lui Priscus în operațiunile de la Dunăre, se angajează într-o retragere strategică la sud de Munții Haemus/Balcani, însă scapă controlul trupelor, o parte din acestea trezindu-se antrenate în câteva bătălii periferice cu avarii¹⁷, pierdute, situație care-l determină pe împărat să accepte încheierea unui armistițiu cu khaganul, organizând, preventiv, și apărarea Zidurilor Lungi ale Constantinopolului. Simocata ezită să vorbească despre trădare, dar consemnează că aceste acuzații îi sunt aduse lui Comentiolus de către trupele imperiale din Tracia¹⁸

⁸ Tensiunile social-politice existente în bazinul dunărean s-au exprimat, chiar și în epoca iustiniană, prin episoade precum ofensiva teologică a călugărilor scito-dobrogeni, mișcarea „falsului Chilbudios” sau frecvențele complicității ale autorităților imperiale de graniță cu formațiunile dominate de goți și gepizi, sau cu noile grupări etno-militare care încep să fie active la Dunăre în această perioadă: anții, sclavinii, kutrigurii, utigurii, bulgarii turanici și avarii.

⁹ Asupra identificării orașului Tomis din narațiunea lui Priscus au fost emise, de-a lungul timpului, mai multe ipoteze. Spre exemplu, Gheorghe Ștefan (Ștefan 1967, pg. 257) aprecia, pe baza unei analize a textului „De Aedificis” al lui Procopius, că ar fi vorba de actuala așezare Stobi, aflată pe ruta spre Remesiana – opinia fiind preluată și de Josif C. Drăgan (Drăgan 2000, pg. 235). Ipoteza nu poate fi totuși reținută, atât din considerente logice (așezarea de lângă Remesiana era prea mică pentru a rezista o iarnă întreagă unui asediu al avarilor, pe când Tomis-Constanța, care era capitală de provincie imperială și sediul mitropolitan, constituia și o țintă strategică pentru o astfel de operațiune, și un obstacol major, dat fiind că orașul era bine fortificat și dispunea de ieșire la mare), cât și din rațiuni de context: după *defecțiunea* de la Tomis, Simocata o spune limpede, în Constantinopol se instalează panica și se iau măsuri preventive de apărare la Zidurile Lungi, ceea ce n-ar fi explicabil dacă ar fi fost vorba de căderea unei așezări lipsite de valoare strategică din Dacia Ripensis.

¹⁰ Originar din Egipt și promovat până la vârful administrației imperiale de anturajul împăratului Heraclius, Teofilact Simocata era determinat să se raporteze critic la domnia lui Focas, pe care-l tratează ca uzurpator – și ne însușim aici opinia umanistului Haralambie Mihăescu, editorul român al istoricului bizantin – nu atât din cauza cruzimii acestuia, cât datorită originii sale umile și a faptului că era latinofon (Mihăescu 1985, pg. 6)

¹¹ Neutralitatea avară din anii 591-596 este, cu certitudine, una inamicală față de bizantini, iar incursiunile bulgarilor turanici, care încep în această perioadă, par să fie inspirate de curtea khaganului Baian

¹² Simocata VII, 10-12

¹³ Simocata VII, 13, 1

¹⁴ Simocata VII, 13, 3-6

¹⁵ Simocata VII, 13, 7-8

¹⁶ Simocata VII, 13, 9-10.

¹⁷ Simocata VII, 14

(reținem că nu și de către cele din Moesia și Scitia Minor), precum și faptul că anchetatorii împăratului Mauricius îl absolvă de vină pe Comentiolus, care este reîntărit în comandă, reluându-și colaborarea cu Priscus. Cei doi vor comanda o nouă campanie împotriva avarilor, operațiunile desfășurându-se de această dată mai ales în zona Tisei și Dunării Mijlocii – Tomisul reapărând în narațiune ca loc de internare a prizonierilor (trei mii de avari, șase mii două sute de alți barbari și opt mii de sclavini) capturați de trupele bizantine¹⁹. În fine, nu vom trece peste știrea, deloc neglijabilă, că, în imediata succesiune a armistițiului de Paște de la Tomis, în regiune și cu precădere în rândul trupelor avarie se răspândește ciuma, maladia secerând viața a șapte dintre fii khaganului Baian²⁰, dar și a unei mari părți a armatei avarie²¹.

În interpretarea acestui tablou trebuie să ținem cont de faptul că luptele de la Dunăre constituiau pentru centrul imperial de la Constantinopol un „război al curții din spate”, principala confruntare în care era angajat Bizanțul în anii 582-628 fiind cea cu perșii sasanizi. Până la un punct, acest context explică de ce împăratul Mauricius are o atitudine oscilantă față de avarii lui Baian, pe care uneori speră să-i liniștească prin plata unui tribut, alteori să-i înfrângă printr-o operațiune decisivă și, mai ales, necostisitoare. Totuși, acest context nu explică decât parțial comportamentele cu adevărat ieșite din comun ale unor lideri politici și militari proeminenti, cu atât mai puțin atitudinile cel puțin defetiste ale unor întregi corpuri de oaste. Traseul câtorva dintre protagoniștii armistițiului de la Tomis ne-ar putea fi util în descifrarea sensului din epocă al întâmplărilor. Vom începe cu generalul Priscus, nu doar pentru că el se afla, la momentul dat, în postura de comandant militar suprem al trupelor imperiale din Europa, ci și pentru că, de cel puțin trei ori în cariera sa militară, el a făcut rocadă la comanda militară cu generali aparținând nemijlocit familiei imperiale. Ascensiunea lui Priscus la vârful operativ al armatei romano-bizantine debutează în anul 588, pe fondul unor tulburări în rândul trupelor din Tracia, care par să anunțe viitoarea criză iconoclastă²², dar care sunt, fără îndoială, motivate și de competiția dintre comandanții armatei romano-bizantine pentru obținerea și păstrarea demnităților militare, respectiv, dintre anturajele acestora pentru conservarea și extinderea influenței în rândul trupelor și al zonelor de garnizoană²³. Inițial, Priscus își dobândește funcția de comandant în detrimentul cumnatului împăratului Mauricius, generalul Phillipicus²⁴. Reținem un aspect plin de semnificații: în acești ani începe colaborarea sa cu un oarecare centurion Focas²⁵, pe atunci unul din membrii gărzii sale de corp, dar care va deveni, doi ani după armistițiul de la Tomis, liderul insurecției de la Dunăre și, în consecința acesteia, împărat²⁶. În vara anului 593, după rezbucnirea războiului cu avarii și aliații acestora, Priscus primește comanda generală a frontului european, context în care reușește, în iarna dintre 594 și 595, singura iernare de succes a trupelor imperiale la nordul Dunării de pe durata războiului²⁷ (fapt care ne sugerează o dată în plus o anumită colaborare cu locuitorii regiunii), după care pierde încrederea împăratului Mauricius²⁸, acesta înlocuindu-l la conducerea trupelor din Europa, la începutul anului 595, cu propriul său frate, generalul Petru. Noul comandant este primit cu ostilitate de trupe, semn că Priscus reușise, în cei

¹⁸ Simocata VIII, 1, 9

¹⁹ Simocata VIII, 3, 14

²⁰ Simocata VII, 15, 2

²¹ Simocata VIII, 15, 9

²² Simocata III, 1,11-12

²³ Simocata III, 2-3

²⁴ Simocata III, 1,1

²⁵ Martindale et alii 1992, pg. 1056, citându-l pe Paulus Diaconus

²⁶ Focas va deveni împărat la 23 noiembrie 602 și-l va desemna pe Priscus, pe care insurecția l-a surprins în timp ce recruta o armată în Armenia pentru frontul din Orient, în strategică funcție de *comes excubitorum* (comandant al gărzii imperiale), pentru ca cinci ani mai târziu s-o ia în căsătorie pe fiica lui Focas

²⁷ Aceasta este campania în cadrul căreia sunt consemnate două dintre cele trei formațiuni etno-militare ale mo-mentului de pe teritoriul fostei Geții: grupările lui Ardagast și Musokios. Reținem aici un alt detaliu interesant: faptul că Priscus găsește cu ușurință colaboratori în regiune (un creștin localnic, considerat supus al gepizilor, îl va ajuta să-l lichideze pe Musiokos – Simocata VI, 9), iar operațiunile armatei imperiale nu-i afectează pe autohtoni, deși instrucțiunile împăratului erau clare – de la aceștia trebuia să rechiziționeze proviziile pentru oaste, pentru a proteja finanțele statului. Prin contrast, în vara anului următor, când frațele împăratului Pe-tru își va conduce armatele peste Dunăre, armata imperială va suferi de sete și va fi înșelată de călăuze.

²⁸ Motivul căderii în dizgrație este relevant: deși obținuse controlul pe câmpul de luptă, Priscus cade la înțelegeră cu khaganul Baian să-i cedeze acestuia toți prizonierii și o mare parte din prăzi (Simocata VI, 11).

șapte ani de conducere, să-și creeze o rețea puternică de colaboratori. Există, este adevărat, și cauze complementare: casa imperială nu-i mai răscumpără pe prizonierii capturați de inamic, indiferent de cât de glorioase le-au fost faptele de arme²⁹. Fapt cu totul interesant, împăratul Mauricius își va concedia fratele (acesta înregistrase câteva eșecuri militare, dar avusese și unele succese), pentru a-l reinstala pe Priscus din nou la comanda supremă a trupelor europene, la sfârșitul lunii septembrie 595, acordându-i în plus și titlul onorific de patrician. O scrisoare de felicitare pe care însuși Papa Grigore cel Mare³⁰ i-o adresează, imediat după aceea, lui Priscus, ne sugerează o posibilitate greu de ignorat: aceea ca suveranul pontif (la acea vreme, să nu uităm, aliatul doctrinar principal al episcopiiilor de la Dunăre, începând cu foarte influenta mitropolie a Scitiei³¹) să fi jucat un rol major în reabilitarea lui Priscus. Noua campanie antiavară, pe care Priscus o va declanșa în primăvara anului 596, va mișca atât trupele imperiale, cât și pe cele ale khaganului Baian, de-a lungul Dunării, malurile fluviului devenind teatru de război pentru trei ani, până la armistițiul de la Tomis. Situația de pe frontul din Orient îl va determina pe împăratul Mauricius să accepte soluția transformării armistițiului într-un tratat de pace – acesta va prevedea, ca un nou indiciu al interesului special al grupării din jurul lui Priscus pentru regiunea Dunării, ca armata imperială să aibă dreptul să treacă fluviul ori de câte ori limesul va fi amenințat de anți și sclavini, chiar cu prețul majorării tributului față de avari. Două luni mai târziu însă, împăratul rupe tratatul cu avarii și-l însărcinează pe generalul Priscus să conducă o nouă campanie împotriva khaganului, sarcină de care acesta se achită cu succes – dar, în mod iarăși demn de reținut, își depășește mandatul, atacându-i și pe inamicii lui Baian, gepizii regrupați în câmpia Banatului după înfrângerea regelui lor Kunimund în fața coaliției avaro-longobarde din anul 567³². Succesele lui Priscus, dar și modul personal în care el interpretează mandatul imperial, îl neliniștesc din nou pe împăratul Mauricius, însă acesta, confruntat chiar acea perioadă cu izbucnirea unor tulburări la Constantinopol³³, nu-și mai permite luxul să-l demită. Pentru a-l disloca totuși dintre partizanii săi, împăratul îi dă lui Priscus sarcina de a ridica o nouă armată în Anatolia, la comanda trupelor imperiale din Europa ajungând, din nou, fratele împăratului, generalul Petru³⁴. De această dată, însă, Petru nu-și mai poate exercita autoritatea asupra trupelor, care refuză să ierneze la nordul Dunării (fapt care implica, sub ordin expres, și rechiționarea de alimente în detrimentul populației locale) și, în final, se răscoală sub comanda lui Focas³⁵. Mai reținem și aici un element aparent secundar: noul angajament militar al armatei imperiale la Dunăre se baza pe angajarea ca foederați a anților, însă aceștia vor fi atacați, relativ sincron cu insurecția lui Focas, de către avarii lui Baian³⁶.

Despre apartenența etno-regională a lui Priscus aproape că nu avem nici un indiciu. Omonimia sa cu ambasadorul roman la curtea lui Atilla, din anul 448, Priscus Panites, originar din Tracia (care va deveni *magister officiorum* - șef al cabinetului imperial între anii 450-457, sub împăratul Marcian) ne este de puțin folos. Reținem totuși că acel înalt funcționar imperial care l-a precedat pe generalul nostru cu cinci-șase generații pare să fi numărat, printre ascendenții săi, câțiva uzurpatori din epoca anarhiei militare (Gaius Iulius Priscus și Titus Iulius Priscus) și un senator ajuns vremelnic pe tron la începutul secolului V (Priscus Attalus), o interesantă legătură cu cetatea Tomis putând fi stabilită și prin

²⁹ Un asemenea caz, expres evocat de Teophilact Simocata, este cel al subofițerului inginer Busas (ne atrage atenție numele de rezonanță traco-dacică), care, pentru a-și salva viața, după ce reprezentanții imperiali refuză să-l răscumpere, îi va învăța pe avari să construiască mașini de asalt (Simocata II, 16)

³⁰ Suveranii pontifi Grigore cel Mare și Bonifaciu al III-lea vor cultiva relații apropiate și cu regimul Focas, ale cărui reforme inițiale le salută printr-o corespondență cu noul împărat și de la care primesc dreptul de a utiliza Panteonul din Roma ca basilică. De asemenea, împăratul Focas va răspunde solicitării Arhiepiscopului de Roma, interzicându-i Patriarhului de Constantinopol să poarte titlul de "ecumenic" (Munteanu 1999, vol. I, pg. 104)

³¹ Semn al acestor relații privilegiate din interiorul Bisericii universale este și faptul că, exact în acea perioadă, moaștele martirului Dasius sunt strămutate de la Durostorum la Ancona (Italia), deci sub autoritatea nemijlocită a Arhiepiscopului de Roma – pe atunci, Bonifaciu al III-lea.

³² Simocata VIII, 3, 11-15

³³ Declanșate pe fondul seriei de insuccese militare din Orient, dar și al unei serii de ani agricoli slabi, care conduc la scumpirea drastică a alimentelor, tulburările anunțate insurecția populației din Capitală care va pune capăt domniei lui Mauricius și-l va propulsa ca împărat pe liderul răsculaților de la Dunăre, Focas.

³⁴ Simocata VIII, 4,9

³⁵ Simocata VIII, 7

³⁶ Simocata VIII, 5,13 – 6,1

consemnarea, aici, tot în epoca anarhiei militare, a unui martir creștin Priscus³⁷. În schimb, un alt protagonist de prim rang al armistițiului de la Tomis, generalul Comentiolus, este cu certitudine originar din provincia Tracia, unde, după un parcurs profesional excelent (care a inclus, în anul 583, și o misiune diplomatică la curtea khaganului Baian, soldată cu debutul unor relații tensionate între cei doi³⁸), va promova în 585 la rangul de *magister militum per Thraciam*³⁹ (funcție echivalentă cu statutul modern de comandant politic), rămânând până la sfârșitul vieții loial superiorului său, împăratul Mauricius⁴⁰. Istoria de la Tomis mai include însă și un alt Comentiolus, rămas în spatele decorurilor: acest al doilea Comentiolus este fratele centurionului Focas⁴¹, aflat cu certitudine la vârsta serviciului militar (și, implicit, implicat în evenimente) la momentul armistițiului, de vreme ce, zece ani mai târziu, va conduce insurecția militară eșuată împotriva împăratului Heraclius, după detronarea și executarea fratelui său. Anterior, în ultimii ani ai domniei lui Focas, Comentiolus-fratele a exercitat o demnitate importantă în administrația centrală – pe aceea de șef al cabinetului lui Domentziolus (care conducea administrația imperială⁴²), fiul lui Priscus⁴³ (care dobândise sub Focas strategică poziție de comandant al gărzii imperiale) și al sorei lui Focas, Domentzia. Poziția de „numărul doi al Imperiului” și statutul de ginere nu-l va face pe Priscus solidar cu orice preț cu Focas. În anul 610, el îl va persuadea pe exarhul Alexandriei, Heraclius (tatăl viitorului împărat, care l-a secondat de altfel în insurecție), să se răscoale și să ocupe Constantinopolul, eliminându-l pe fostul său scutier. Defecțiunea lui Priscus (care-și va încheia astfel cariera politică, retrăgându-se pentru ultimii ani de viață la o mănăstire) va asigura însă salvarea soției și fiului său, dar și pe cea a unui alt Domentziolus, fiul lui Comentiolus-fratele lui Focas.

Insurecția lui Focas aducea în prim-plan, așadar, nu indivizi izolați, ci un întreg clan cu baze solide în societatea limitanensă din zona Dunării, clan căruia – în contextul excepțional al declanșării insurecției militare – i se pun la îndemână mijloace excepționale de operare și care dovedește versatilitatea de a construi alianțe matrimoniale și ideologice, dar și că deține, prin exponenții săi principali, suficiente competențe pentru a exercita vreme îndelungată (opt ani de zile!) cele mai înalte demnități ale celei mai mari structuri statale din bazinul mediteraneean. De-a lungul domniei lui Focas, între clanul acestuia și structurile social-militare și ecleziastice⁴⁴ care l-au propulsat în fruntea imperiului se va manifesta o solidaritate vădită⁴⁵, exprimată prin recrutarea preferențială de cadre administrative din romanitatea dunăreană, prin scaderi de taxe și introducerea unor politici de administrare a marilor proprietăți ale statului și Bisericii (acestea constituind tot atâtea motive pentru lipsa sa de popularitate în rândul societății constantinopolitane, dominată de elenofoni și grupări aristocratice⁴⁶), dar și prin menținerea unei stări de siguranță în regiunea Dunării, cu orice sacrificiu⁴⁷. Atragem atenția că o asemenea solida-

³⁷ Potrivit Martirologiului ieronimian, este comemorat în 1 octombrie. A fost martirizat în timpul împăratului Valerian și pare a fi fost originar din Italia (Dumea 1989, pg. 24-25)

³⁸ Simocata I, 6, 4

³⁹ Martindale et alii 1992, pg. 324

⁴⁰ În luna noiembrie a anului 602, în timpul ocupării Constantinoplei, Comentiolus (care ocupa atunci funcția de șef al garnizoanei imperiale) va fi ucis din ordinul noului împărat Focas, fiind una dintre primele victime ale noului regim, alături de familia imperială (Bury 2009, pg. 91-92).

⁴¹ Martindale et alii 1992, pg. 326

⁴² Martindale et alii 1992, pg. 417

⁴³ Tabloul relațiilor de rudenie ale lui Focas poate fi completat cu numele mamei sale, Domentziola (pe care-l va purta și fiica viitorului împărat), cu un frate numit tot Domentziolus și, respectiv, cu cel al soției Reținem, din componenta ecleziastică a rețelei de susținere a regimului Focas, numele episcopului de Du-rostorum, Dulcissimus. Acesta accede la demnitatea episcopală puțin înainte de anul 600 și se va manifesta ca un promotor al relațiilor cu Roma (sursă majoră de legitimitate pentru regimul Focas), părăsindu-și scaunul diecezal în jurul anului 614, când se va refugia tot în spațiul traco-roman, la Odessos, pe fondul instabilității create la Dunăre de invaziile avarilor, sclavinilor, anșilor și celorlalte grupări etno-militare din nordul pontic.

⁴⁴ Consistența acestei solidarizări este dovedită și de faptul că, după lichidarea lui Focas, fratele acestuia, Comentiolus, are încă resurse să organizeze o rebeliune militară de câteva luni, până în primăvara anului 611.

⁴⁵ Treadgold 1997, pg. 236-241

⁴⁶ În anul 604, când se va confrunta cu rebeliunea generalului Narses, Focas va apela la trupele fidele din zona dunăreană, iar pentru a-i liniști pe avari, care folosiseră breșa astfel creată pentru a efectua noi raiduri la sudul fluviului, va accepta să majoreze tributul către aceștia la 120.000 de nomisme (Teodor 2003, pg. 31).

⁴⁷ În anul 604, când se va confrunta cu rebeliunea generalului Narses, Focas va apela la trupele fidele din zona dunăreană, iar pentru a-i liniști pe avari, care folosiseră breșa astfel creată pentru a efectua noi raiduri la sudul fluviului, va accepta să majoreze tributul către aceștia la 120.000 de nomisme, adică aproape două procente din veniturile casei imperiale (Teodor 2003, pg. 31).

rizare (la care-și vor fi adus contribuția, în temeiul unor logici poate diferite, și exponenți ai înaltei administrații militare, precum Priscus, sau ecleziastice) nu se putea crea din senin – episodul armistițiului de la Tomis din primăvara anului 600 punând în evidență, și totodată explicându-se tocmai (prin) preexistența acestor mecanisme de solidarizare.

Armistițiul de la Tomis mai pune în evidență și alte dimensiuni ale realității momentului. Două dintre acestea ne atrag în mod deosebit atenția. Astfel, deși este puțin probabil ca în această perioadă creștinismul să se fi răspândit în mod semnificativ printre avari⁴⁸, khaganul Baian dovedește nu numai că are știință de semnificația deosebită a sărbătorii Învierii pentru o populație creștină, ci și că o consideră demnă de cel mai înalt respect, manifestat inclusiv prin gesturi aflate în totală contradicție cu logica războiului. Explicația cea mai verosimilă este că, dacă nu în rândul grupului etnic hegemon, creștinismul era substanțial prezent în conglomeratul asupra căruia își exercita autoritatea khaganul Baian, conglomerat din care trebuie să admitem că făceau parte și comunitățile daco-romane de la nordul fluviului⁴⁹. Ne putem gândi însă și la o explicație complementară, sugerată de informația că Baian scutise orașul trac Anchialos de distrugere, în timpul campaniei sale de la sudul Dunării din anii 582-583, pentru că acolo se aflau la băi mai multe soții ale khaganului⁵⁰. Identificăm în această informație posibilitatea ca Baian să fi încheiat unele alianțe matrimoniale cu frunțași din provinciile dunărene ale imperiului: în fond, conducătorului avar i s-a recunoscut în mai multe rânduri calitatea de aliat al imperiului⁵¹, iar – pe de altă parte – frunțașii din regiunea limitanensă se manifestau autonom față de curtea imperială⁵², promovând frecvent politici proprii de coabitare cu vecinii nord-dunăreni⁵³ și cu diferitele grupuri care-și exercitau hegemonia asupra acestora pe durate mai scurte sau mai lungi. Nemijlocit legată de aceasta este și cealaltă dimensiune a realității de la Dunărea de Jos, din anii premergători și imediat următori armistițiului de la Tomis, care ne-a atras atenția: faptul că o mare parte a societății din apropierea fluviului-frontieră are o accentuată predispoziție spre cooperarea cu inamicul⁵⁴, trăsătură întru totul explicabilă și justificată de regimul de nesiguranță care caracteriza frecvent regiunea. În contraargumentarea

⁴⁸ Subscriem aici la aprecierea formulată de I. Stanciu (Stanciu 2010, pg. 854), care evocă drept argument faptul că avarii sunt descriși ca păgâni și peste câteva generații, în sursele carolingiene.

⁴⁹ Însuși khaganul Baian promovează o politică de strămutare la nordul fluviului a unor grupuri de prizonieri și chiar a unor întregi comunități din orașele asediate, fapt pe care Simocata în consemnează în mai multe rânduri. Dar, chiar și fără aceste strămutări, creștinismul are o solidă prezență instituționalizată la nordul Dunării, situație dovedită, inclusiv pentru secolul VI, atât prin documente atestând organizații ecleziastice propriu-zise (precum *Novela XI* a împăratului Iustinian, care consemnează ca sufragane ale Arhiepiscopiei Iustiniana Prima unități ecleziastice nord-dunărene), cât și prin surprinderea arheologică a unor lăcașe de cult (precum cel de la *Sucidava*, unde ne este cunoscut și numele preotului care slujea în jurul anului 536, a anume *Lukonochos*, fiul lui *Lykatios*), respectiv, prin certificarea de către autori ai epocii a existenței sau manifestării pe teritoriul vechii Dacii a unor comunități creștine autohtone sau alogene.

⁵⁰ Simocata I, 4, 4-5

⁵¹ În 562, când avarii se așază în Pannonia cu acordul împăratului Iustinian; în 570, când se încheie primul tratat al Constantinopolului cu avarii; în 574, când împăratul Tiberius începe să plătească tribut khaganatului avar; în 578/579, când Constantinopolul a apelat la serviciile avarilor pentru a-i pedepsi pe sclavinii instalați în Câmpia Dunării; în 583, când avarii cuceresc *Singidunum* ș.a.m.d.

⁵² Un indice suplimentar în favoarea acestei interpretări este faptul că, în timpul campaniei din anii 585-587, când khaganul a fost la rândul său asediat în Tomis de trupele generalului *Comentiolus*, va fi ajutat (de frunțașii cetății? de alte grupuri fidelizate?) să fugă spre ținuturile mlăștinoase de la gurile fluviului.

⁵³ Folosim această formulă evazivă, pentru că ne referim la o epocă în care autoritatea efectivă a Imperiului oscila pe teritorii întinse la nordul și chiar la sudul Dunării. Subliniem însă insistența cu care *Teofilact Simocata* se referă la geți/oaste getică ori de câte ori are în vedere grupările din nordul fluviului, grupări al căror colorit etnic incert (în orice caz, de neexpediat în formule exclusive de genul *sclavinii*, *anții* ș.a.m.d.) este evidențial o dată în plus prin politonimele unor conducători precum *Ardagast*, *Piragast*, *Musokios* (care trimit direct la denumirile autohtone ale marilor râuri locale), *Dauritas/Laurentius* (de incontestabilă rezonanță latină) ș.a.m.d. Semnalăm că apartenența antropimelor la o anumită clasă etnolingvistică nu implică și apartenența personajelor în cauză la etnicul respectiv, dar indică necesitatea ca acestea să fie desemnate astfel pentru o categorie demo-culturală largă.

⁵⁴ Precedentele de colaboraționism ca strategie a supraviețuirii sunt deopotrivă numeroase și semnificative la Dunărea de Jos. Exemplificăm cu situația din timpul insurecției lui *Vitalian*, mișcare care – în opinia noastră – a trasat ferm liniile de demarcație cultural-politică dintre romanitatea dunăreană și romeitatea constantinopolitană, care se reactivează în perioada post-iustiniană, cu precădere sub *Focas*. Potrivit lui *Ioan din Antiohia*, *Vitalian* "a dat mulțimea de partea hunilor [...] și a fost denunțat împăratului, care i-a luat banii publici destinați întreținerii așa-zișilor foederati [...] Apoi s-au luat toate măsurile printre scii și moesi, în cetăți și orașe;

acestei interpretări se poate invoca faptul că marea majoritate a fortificațiilor, centrelor urbane și ecleziastice din arealul dunărean, potențial controlate de „colaboraționiști”, par să fi fost devastate chiar în acest orizont de timp. Totuși, în vecinătatea unor centre prezumate a fi distruse de avari se constată continuitatea de locuire, fie în formule ruralizate, fie în formule incontestabil urbane⁵⁵ (precum la Singidunum, Durostorum etc.), context care ne sugerează și o altă posibilitatea, mai puțin evocată pentru acest orizont cronologico-spațial: ca principala cauză a declinului urban din regiune să fi fost ciuma, explicit atestată și în relatarea lui Simocata. Ne grăbim să precizăm că nu punem la îndoială informațiile privind rolul distructiv pe care l-au avut invaziile avare (ca și cele sclavino-getice⁵⁶) asupra salbei de așezări urbane și protourbane din regiunea Dunării, sugestia noastră fiind că epidemia de ciumă și-a adus o contribuție majoră la procesul de abandonare (sau, după caz, ruralizare) a așezărilor de mediu orășenesc, limitând resursele demografice și economice care ar fi permis, ca în atâtea alte situații anterioare, refacerea, fie și la un nivel inferior, a condițiilor de viață ale comunităților în cauză.

Dincolo de această prezumție, rămâne de domeniul certitudinii faptul că de-a lungul secolului VI, la Dunărea de Jos exista și se manifesta cu vigoare, pe teritorii largi extinse pe ambele maluri ale fluviului, o societate complex structurată, capabilă să-și genereze elite proprii și, prin acestea, să-și afirme, în contexte și formule specifice, voința politică proprie. Armistițiul de Paște de la Tomis, din anul 600, este – privit din această perspectivă – nu un fapt oarecare, fie el și insolit, ci o componentă de prim rang al unei succesiuni evenimentiale care a contribuit la polarizarea acestei voințe politice și la canalizarea ei spre un deznodământ insurecțional în măsură să marcheze sfârșitul unei epoci și debutul alteia.

Bibliografie selectivă:

Fontes II

Mihăilescu, Haralambie, Ștefan, Gheorghe, Hîncu, Radu, Iliescu, Vladimir, *Fontes Historiae Dacoromanae/Izvoarele Istoriei României*, Ed. Academiei RSR, București, 1970

Bury 2009

Bury, J.B., *History of the Later Roman Empire, from Arcadius to Irene*, vol II, ed. II, Ed. Cosi-mo Inc., New York

Drăgan 2000

Drăgan, Josif Constantin, *Imperiul Romano-Trac*, Ed. Europa Nova, București

Dumea 1989

Dumea, Emil, *Il cristianesimo nella Scythia Minor tra i sec. IV-VI*, teză de licență, Universitatea Pontificală Gregoriană din Roma

toți îi știa de frică și i se închinau ca unui împărat” (Fontes II, XLVII, 214). Episodul „falsului Chilbudios” se înscrie, de asemenea, în logica manifestărilor de cooperare din „societatea de frontieră” de la Dunărea de Jos. De asemenea, fenomenul este bine pus în evidență de Georgios Pisides, care scrie, cu referire chiar la epoca sfârșitului de secol VI: „Lupta nu era simplă și într-un singur fel: căci slavul se înțelegea cu hunul, scitul cu bulgarul, medul cu scitul, deși aveau limbi deosebite și veneau din locuri deosebite” (Fontes II, LXVII, *Năvala barbarilor*, 194-211). Dacă, în ceea ce-i privește pe sciți, se poate presupune că se face trimitere la populațiile nord-pontice, nominalizarea moesilor nu lasă loc de îndoială asupra faptului că populația autohtonă de la Dunăre era antrenată în acest joc al schimbării taberelor politico-militare.

⁵⁵ Teodor 2003, pg. 31, afirmă, corect, că „în ciuda evenimentelor provocate de revolta lui Focas, *limesul* danubian nu suferă distrugerii semnificative. Segmentele care, înaintea evenimentelor, rămăseseră funcționale - e vorba, în special, de *limesul* Moesiei Secunda și a Scythiei Minor - funcționează și după 602, chiar dacă bizantinii pierduseră controlul unor întinse suprafețe din interior, în special în vestul și sud-vestul peninsulei”.

⁵⁶ Subliniem o dată în plus că apelativul „getic” utilizat cu consecvență în legătură cu evenimentele militare de la frontiera dunăreană a Imperiului Roman din cursul acestui secol (ca și a următoarelor) trebuie analizat cu mai multă atenție, expedierea sa prin explicații de *common sense* de genul „este probabil vorba despre sclavini” neputând clarifica, spre exemplu, faptul că și forța armată a lui Vitalian, formată în proporție covârșitoare din elementul romanic (traco-daco-roman) de la Dunărea de Jos, era definită în același mod.

- Martindale et alii 1992
Martindale, John Robert, Jones, Arnold Hugh Martin, Morris, J. (ed.) *The Prosopography of the Later Roman Empire, Volume III: A.D. 527–641*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, UK
Mihăescu 1985
Mihăescu, H., *Introducere*, în Simocata, Teofilact, Mihăescu, H. (ed.), „Istorie bizantină”, Ed. Academiei RSR, București, pg. 5-10
Munteanu 1999
Munteanu, Vasile, *Bizantinologie*, vol I-II, Ed. Învierea – Arhiepiscopia Timișoarei
Simocata
Simocata, Teofilact, Mihăescu, H. (ed.), *Istorie bizantină*, Ed. Academiei RSR, București 1985
Stanciu 2010
Stanciu, I., *Avarii timpurii*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru (coord.), *Istoria românilor - vol. II*, Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie – ediția a II-a, Ed. Enciclopedică, București, pg. 849-859
Ștefan 1967
Ștefan, Gh., *Tomis et Tomea. A propos des luttes entre byzantins et avars à la fin du VI-e siècle de notre ère*, în “Dacia” XI, București, pg. 257
Teodor 2003
Teodor, Eugen S., *Epoca romană târzie și cronologia atacurilor transdanubiene. Analiza componentelor etnice și geografice (partea a doua, de la 565 la 626)*, în Muzeul Național, 15, București, pg. 3-36
Treadgold 1997
Treadgold, Warren T., *History of Byzantine State and Society*, Ed. Stanford University Press, Stanford California

Notes on the truce between pashas at Tomis

During the Roman-Avar-Slavic war at the end of the 6th century, the Avars of the Khagan Bayan laid siege to the fortress of Tomis, the capital of the Scythia Minor province. In the spring of 600, at Easter time, the Avar ruler called a truce with the besieged fortress. He even sent food to the starving population. The event illustrates the climate of complicity near the border marked by the Danube in that era.